

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ל"ג

תשע"ב

חפ"פ 402

תפילת העמידה – ברכת המינים

בגמרא, ברכות כח ע"ב כתוב:

רבן גמליאל אומר: בכל יום ויום מתפלל אדם שמונה עשרה. הני שמונה עשרה, תשעה עשרה ניהו? אמר ר' לוי: ברכת הצדוקין (המינים) ביבנה תקונה (רש"י - לאחר זמן מרובה). ת"ר שמעון הסקולי הסדיר י"ח ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקין? עמד שמואל הקטן ותקנה. לשנה אחרת שכחה והשקיף בה (רש"י - חשב לזכור אותה) שתיים ושלש שעות ולא העלוהו. אמאי לא העלוהו והאמר רב יהודה אמר רב טעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו בברכת הצדוקים מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא? שאני שמואל הקטן דאיהו תקנה.

שמואל מתקן לבקשת רבן גמליאל הנשיא את ברכת המינים. שנה לאחר מכן "שוכח" שמואל את הברכה כאשר הוא חזן ולא עוצרים אותו מלשמש שליח ציבור. כאשר נשאלת השאלה בבית המדרש למה לא מפסיקים את תפילתו והרי רב יהודה בשם רב אומר שמי שטועה בברכת המינים חייבים לעצור אותו כיוון שיש לחשוד שמא "התפקר", עונים שכיוון שהוא תיקן את הברכה לא קיים חשש כזה.

קיימים מספר נוסחים לברכה, אבל רובם כוללים בקשה מה' שהמלשינים, המינים, הזדים, הרשעים יאבדו, ייעקרו, יישברו, ימוגרו, יוכנעו.

נעמוד רק על שתיים מהתמיהות על דברי הגמרא: למה היה כה קשה לחבר את הברכה? איך ייתכן ש"שמואל הקטן" "שוכח" ברכה שתיקן לבקשת רבן גמליאל?

מקובל להניח שהברכה נתקנה כנגד כתות שונות שהיו בתקופתו של רבן גמליאל. חלק מהכתות היו תלמידי ישו הנוצרי.

היו שראו בתקנה מבחן לנאמנותו של שליח הציבור. אם הש"ץ נמנה, חס ושלום, על חברי אחת מהכתות, הוא לא יסכים "לברכס" בתפילה. במקרה כזה יאותר האדם ויגורש מבית הכנסת ומהקהילה. המינים, לפי פירוש זה, הם הנוצרים המוקדמים והברכה היא אחת מהכלים של רבן גמליאל להילחם בהם ובהשפעתם.

בגמרא, ברכות י ע"א מסופר:

נהו בריוני דהו בשבבותיה דרבי מאיר והו קא מצערו ליה טובא הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו אמרה ליה ברוריא דביתו מאי דעתך משום דכתיב יתמו חטאים מי כתיב חוטאים חטאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה ורשעים עוד אינם בעא רחמי עלויהו והדרו בתשובה.

הגמרא מספרת על ברוריה, אשתו של ר' מאיר, שאומרת לבעלה לא לקלל את הפוחזים המציקים לבעלה שאיננו מבקשים להכחיד את החוטאים, אלא

את החטאים. בסופו של מעשה ר' מאיר מתפלל עליהם והם חוזרים בתשובה. כלומר הגמרא מקבלת את עמדתה שאל לנו להתפלל על מות הרשעים אלא על חזרתם בתשובה.

לפי דברי הגמרא, כיצד תיקן שמואל בקשה להכחיד את המינים?

מספר תשובות ניתנו לכך ואנו נזכיר רק ארבע מהן:

א. המינים הם הנוצרים הראשונים. הם הוציאו את עצמם מכלל ישראל ולכן מותר לבקש שהקב"ה יאבדם;

ב. רבן גמליאל היה חייב להילחם במינים כדי למנוע את השפעתם על עם ישראל. לפי הסבר זה המינים כה מסוכנים שרק אותם מותר לבקש מהקב"ה להכחיד;

ג. מדובר בעת הכיבוש הרומאי והמינים החלישו למעשה את יכולת העמידה של העם. מינים אלה היוו מעין גייס חמישי ולכן יש להילחם בהם בכל העוצמה ובכל האמצעים;

ד. בברכה איננו מבקשים להשמיד את המינים, אלא את המינות.

הרב עזרא ביק (בית המדרש הווירטואלי שליד ישיבת הר עציון vbm-tora.org) מתמקד בתשובה הרביעית וטוען שהברכה מתארת (מבקשת) את ניצחון ה' על כוחות הרשע המאיימים להאפיל על קדושת ה'. הרב ביק מצייין ששמואל הקטן הוא בעל הממרא: "בנפול אויבך אל תשמח" (אבות ד, כד). אולי לכן בחר בו רבן גמליאל לנסח את הברכה. שמואל הוא החכם המסוגל לנתק את הרגש כלפי השונא (והשונא?) האויב ולא לשמוח בנפול האויב. דווקא הוא מסוגל לנסח ברכה שמהותה איננה שנאה או נקמה, אלא מיגור הרוע בעולם.

ייתכן שכאן טמונה גם התשובה לשאלה השנייה. אין הכוונה ששמואל שכח את נוסח הברכה, אלא שהוא לא הצליח לשחזר את הרגש המתעלה על השנאה לשונא, ומתמקד ברצון להאדיר את שם ה' בעולם על ידי מיגור כוחות הרשע.

האם זו כוונת המקובלים הכותבים שיש לכוון על השמדת ה"קליפות"?

למה עלינו לכוון בעת התפילה? האם עלינו לשאוף להתקרב לרגש של שמואל ולבקש מה' להשמיד את הרשעה ולא את הרשעים?

דברים אלה נכתבים ערב שבת זכור. האם יש להם השלכה גם בכוונת קריאת/שמיעת "תמחה את זכר עמלק"?

לסיום, נציין את אחד הנוסחים של הברכה שמקורו בגניזה הקהירית: "למשומדים אל תהיי תקווה, אם לא ישובו לתורתך. הנוצרים והמינים ברגע יאבדו". האם לפנינו נוסח המאחד את ארבע התשובות?

ד"ר שרגא פישרמן

משנה אקדמי וראש בית הספר לתואר שני

פרשת נשא

הקב"ה שהטיל על אלעזר משא כה כבד, הוא שנטע בו מלכתחילה כוחות לעמוד במשימה.

ומכאן להרחבת הדברים: כשם שנאמר על בני לוי שכל אחד מהם קיבל תפקיד מוגדר – היה מי שנשא את הקרשים, מי שנשא את האדנים או את העמודים – כך הוא אצל כל יחיד מִיִּשְׂרָאֵל. לכל אחד תפקיד מוגדר במסגרת עבודת ה'.

במסגרת העבודה הייחודית של כל אחד הוא גם פוגש בניסיונות שונים ומשונים שגם הם ייחודיים לו. פעמים שהניסיונות הללו נראים קשים מנשוא והאדם הנתקל בהם בכל עצמתם נעשה רפה ידיים ומיואש, כאילו הוא ניצב מול הר גבוה ואינו מסוגל להעפיל עליו. אולם למדנו שכשם שכל אדם מקבל משמים תפקידים ייחודיים, כך הוא מקבל גם את הכוחות הייחודיים שבהתאם להם הוטלו עליו הניסיונות. לעולם אין הקב"ה מטיל על אדם תפקיד כבד יותר משהוא מסוגל לעמוד בו.

אנו, העוסקים בשדה החינוך, ומן השמים מוטלים עלינו תפקידים וניסיונות מתוך התבוננות במערך תפקידי הלויים, נשאב כוחות וחיזוק לעמוד באתגרים הניצבים לפתחנו.

נסיים באמרה חסידית על הפסוק בתהלים קמו, טז: "הנותן שלג כצמר כפור כאפר יפזר". משמים אין נותנים קור ושלג יותר מכפי הצמר המסופק לאדם להתכסות בו. גם ה"כפור מפוזר כאפר", כלומר ככמות העצים שמצויים להסקה, כדי להתחמם בהם.

לכן אין מקום לרפיון רוח. מי שנתן לאדם את הניסיונות, נתן לו גם את הכוחות לעמוד בהם. עליו לאמץ כוחות אלו ולמצות אותם. אז יקוים בו "וקווי ה' יחליפו כוח" לשאת גם משאות הנראים מלכתחילה ככבדים.

הרב יעקב אלימלך

טוונט בתואר שני להוראת המקרא וספרות חכמים
וסגן ראש ישיבת קריית נוער

ברוריה מכמן

מחנכים באמונה

הרב יעקב ברמן

תרל"ח-תשל"ד (1878-1974)

"אין להעמיד את היהדות בארץ ישראל רק על הפשרות והשבת בלבד. כל דבר אנושי, כל המדעים, בנין הארץ ושפורה, התקדמות הציבור בקולטורה, במדעים ובנמוסים [...]

אצלנו צריכים להקרא קנייני יהדות, רכוש ארצנו ועמנו" (מתוך דברים שנשא הרב ברמן בוועידה העולמית של המזרחי ב-1929).

הרב ברמן נולד בליטא, הוסמך לרבנות ולמד משפטים, פילוסופיה וחינוך באוניברסיטה. בשנת 1900 החל בפעילותו הצייונית והחינוכית במסגרת תנועת "המזרחי". בשנים 1910-1920 כיהן כרב העיר ברדיצ'ב. ב-1921 עלה לארץ והחל לעסוק בחינוך. ב-1922 ניהל את בית הספר "נצח ישראל" והיה חבר ועד החינוך. ב-1924 נתמנה למפקח על בתי הספר של "המזרחי", משרה שניהל בה למעלה משני עשורים. בשנים אלו עודד חיבור ספרי לימוד לבתי הספר הדתיים והיה בין מחברי תכנית הלימודים לבתי הספר היסודיים של "המזרחי" שהתפרסמה בשנת 1932. ב-1946 נתמנה לחבר "המרכז העולמי של המזרחי".

בשל המחסור במורים בבתי הספר הדתיים שנוצר כתוצאה מהעלייה ההמונית ייסד הרב ברמן ב-1950 בירושלים את "המכון התורני הפדגוגי" שהכשיר להוראה בחורי ישיבה מ"היישוב הישן". הוא היה מעורה בכל המתרחש בבית המדרש, הכיר כל תלמיד והתייחס לתלמידים כאילו היו ילדיו. מדי שבת כינס את תלמידי בית המדרש בביתו למסיבת עונג שבת ונהג לשיר אתם. היה בעל חוש אסתטי מפותח ונהג להקפיד מאוד בלבושו. לתלמידיו הסביר שההקפדה על הלבוש וקישוט נאה של הבית מצביעים על נפש השואפת לשלמות. ב-1956 עבר המכון לרחובות והוכר על ידי משרד החינוך כבית מדרש להכשרת מורים.

בשנת 1968 קיבל הרב ברמן את פרס ישראל על מפעלו החינוכי.

קמפוס רחובות של מכללת אורות ישראל נקרא "מורשת יעקב" על שמו של הרב ברמן. ישיבת ההסדר "אורות יעקב" שבקמפוס, קרויה גם היא על שמו.

לעיון נוסף:

- אלבוים-דרור, רחל, **החינוך העברי בארץ-ישראל**, יד יצחק בן-צבי, ירושלים תש"ן
- מכמן, ברוריה, "תכנית הלימודים לבתי הספר העממיים של המזרחי משנת תרצ"ב", בתוך: דון-יחיא, אליעזר (עורך), **בין מסורת לחידוש**, בר-אילן, רמת-גן תשס"ה, עמ' 199-224
- קיל, יהודה, "ייסודותיו, תולדותיו, לבטיו וגידולו של החינוך הממ"ד", בתוך: עזריאלי, יהודה (עורך), **החינוך העברי בגבורותיו**, המרכז לחינוך דתי, ירושלים תשמ"ז, עמ' 163-187